

Миша Стојадиновић*

Институт за политичке студије, Београд

ГЕОПОЛИТИКА И ЕНЕРГЕТСКА БЕЗБЕДНОСТ БАЛКАНСКИХ ДРЖАВА**

Сажетак

Крај XX и почетак XXI века су довели до великог броја промена које су се одразиле на свим пољима. Ограниченост ресурса и потреба за енергијом су заслужено заузели своје место међу кључним чиниоцима креирања међународне политике земаља широм света, при чему је рођен један нови вид дипломатије – енергетска дипломатија. Главни циљ рада је критичка анализа енергетске безбедности европских земаља, са нарочитим фокусом на енергетску безбедност балканских земаља. У раду се нарочито анализира утицај геополитичких фактора по питању енергетске зависности европских земаља. Истовремено се преиспитује могућност коришћења енергетске дипломатије у циљу јачања регионалне сарадње на Балкану. Рад се ослања на геополитички приступ разумевању међународних односа уз коришћење географског и компаративног метода.

Кључне речи: *геополитика, енергетска безбедност, Северни ток 2, Турски ток, Балкан, Бугарска и Србија*

* Контакт: misa.stojadinovic@ips.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

ЕНЕРГИЈА И ГЕОПОЛИТИКА: ЕНЕРГЕТСКА ЗАВИСНОСТ ЗЕМАЉА ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Значај енергије за човечанство је непроценљив. „Веза човечанства и пројекција његове судбине у будућности повезана је са енергијом. Основа која дефинише раст сваког друштва представља решење питања производње, преноса, акумулирања и иновирања енергије. Свака енергетска неуравнотеженост осликава се кроз све веће разлике између богатих и сиромашних“ (Миловановић, Папић, Думоњић-Миловановић, Милашиновић, Кнежевић 2018, 33). Самим тим поседовање енергената одређеним државама доноси одређене предности, не само са економског аспекта, већ и са аспекта њиховог геополитичког позиционирања у међународним односима. Земље које поседују и контролишу енергенте постају земље које могу значајно да утичу на друштвена кретања на глобалном нивоу. „Географски распоред енергетских изворишта, као и правци пружања стратешких цевовода, пре свега гасовода, опредељују спољне политике држава, утичу на доношење политичких одлука, обликују и усмеравају дугорочне политичке процесе“ (Пророковић 2020, 270).

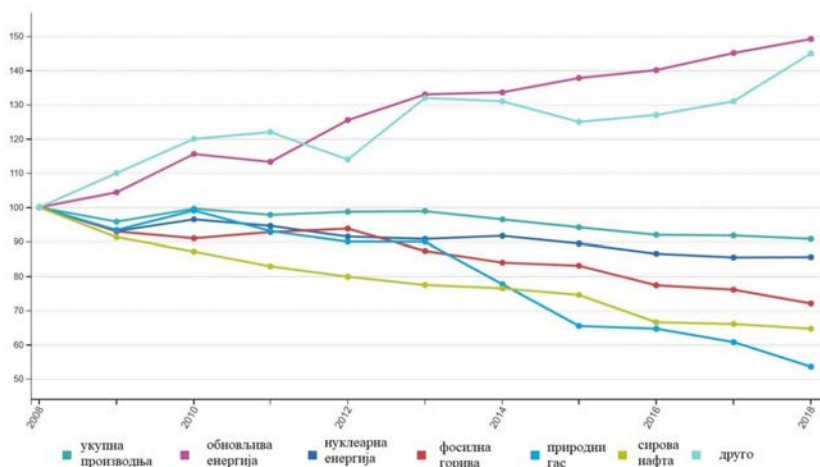
Земље које не поседују енергију и зависе од увоза енергената из других земаља су уједно и рањивије/небезбедније. То нас оправдано доводи на поље дискутовања о томе како енергија утиче на безбедност земље, а самим тим и до концепта енергетске безбедности. Концепт енергетске безбедности или небезбедности је тешко одредити сам по себи и он се најчешће дефинише кроз призму енергетске зависности земаља. То је у ствари однос између потребе енергије једне земље и могућности да исту сама произведе. „Енергетска сигурност третира се искључиво као питање зависности земаља потрошача, због чега и долази до поистовећивања термина енергетске безбедности и безбедности снабдевања енергијом“ (Гламочак 2015, 283-284).

Начин одређења енергетске безбедности за неку земљу зависи и од тога да ли се ради о земљи која производи енергију, дистрибуира је или је само користи: „1. за земље богате енергентима, то значи усмеравање пажње на успостављање

контроле над производњом и извозом енергената (Русија); 2. за земље у развоју, енергетска безбедност значи набавку енергената по повољним ценама како би могле наставити са економским растом и 3. за земље сиромашне природним изворима, енергетска безбедност значи доступност енергената и предузимање мера којима ће ублажити ту зависност – развојем трговине и економским улагањем у иностранству, диверзификацијом извора енергије и сл. (Јапан)“ (Гаџиновић 2014, 16-17) Овакво схватање енергетске безбедности нас доводи и до њене геополитичке димензије. „Енергетска безбедност се може и мора разматрати у контексту геополитике. САД, Русија, Кина, ЕУ, НАТО, Турска, Саудијска Арабија, као и све остале велике и регионалне силе или регионалне организације прилагођавају свој наступ у међународној арили интересима који директно проистичу из покушаја осигуравања енергетске безбедности“ (Пророковић 2020, 270).

Уколико посматрамо геополитичку позицију европских земаља са аспекта енергетске зависности на први поглед се оне могу одредити као зависним земљама које по питању енергената у великој мери зависе од увоза. Поређење података из 2008. и 2018. године показује да је укупна производња примарне енергије за 9,2% мања и да се налази у сталном опадању (графикон бр. 1). Ово је, међутим исувише поједностављено виђење. „У оперативном смислу, концепт енергетске безбедности одређен је заштитом читавог ланца снабдевања енергијом. Конкретно, досадашња дефиниција енергетске безбедности била је више описног карактера и заснивала се на три различита аспекта: доступност енергената у довољној количини и по приступачним ценама; стабилност испорука; физичка безбедност инфраструктуре“ (Гламочак 2015, 284-285).

Графикон бр. 1: Производња примарне енергије Европске уније 2008-2018.

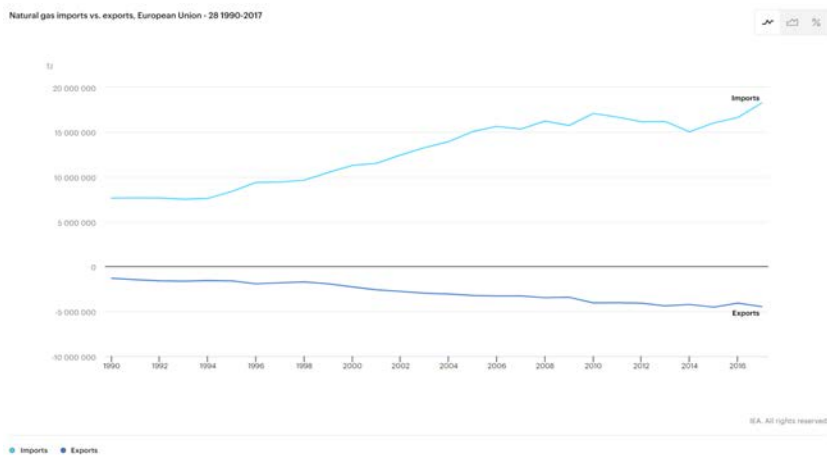

Извор: Energy production and imports – Eurostat, 01. 01. 2019.

Овде је свакако охрабрујуће то што производња обновљиве енергије стално расте, што је једини логични пут који све државе требају да следе, нарочито имајући у виду ограниченост природних ресурса и климатске промене. Са друге стране, остали показатељи по питању енергетске независности Европске уније су у великој мери у сталној стагнацији, при чему природни гас свакако представља најпотребнији ресурс за земље Европске уније. Производња природног гаса је у сталном опадању док потреба за њим расте, а самим тим уједно расте и његов увоз (графикон бр. 1 и графикон бр 2).

Статус Русије као енергетског партнера и главног извозника на тржишту Европске уније у великој мери забрињава САД. Овакав став је нарочито видљив по питању снабдевања Европске уније природним гасом где су САД предузеле драстичне кораке како би се спречио извоз овог енергента на ово тржиште. Тиме су званичници САД хтели да принуде земље ЕУ да потраже неки алтернативни вид по питању снабдевања без обзира колико овај захтев илузорно деловао.

Графикон бр. 2: Природни гас: однос између увоза и извоза природног гаса на територији Европске уније

Извор: IEA – International Energy Agency, 29. 07. 2020.

Русија је у 2018. години била главни добављач Европске уније на пољу природног гаса, сирове нафте и угља. Истовремено подаци европске статистичке службе *Евростат* указују да производња природног гаса широм ЕУ вртоглаво опада (графикон бр. 2). Потреба за овим енергентом је огромна док су могућности да се он увезе ограничене пре свега географским факторима. Русија је међу водећим земљама када се ради о резервама природног гаса, а самим тим и економски и логистички најлогичнији избор по питању увоза овог ресурса. Европска унија ће се увек налазити у зависном положају када се ради о значају који руски гас има за њу. Иако Русија и САД спадају у две водеће земље када се ради о производњи природног гаса, било какви покушаји замене Русије, који би подразумевали преузимање улоге енергетског извозника од стране САД-а, су једноставни преамбициозни. Амерички течни гас је исувише нестабилан и прескуп извор за ЕУ да би био главни енергетски ослонац европских земаља, док истовремено Русија поседује убедљивог највише процењене резерве овог енергента.

Табела бр. 1: Процењене резерве природног гаса

		Резерве у милијардама m ³	Удео у проценту светских резерви			Резерве у милијардама m ³	Удео у проценту светски резерву
1	Русија	47.800	24,23	11	Алжир	4.504	2,28
2	Иран	33.720	17,09	12	Ирак	3.820	1,94
3	Катар	24.070	12,20	13	Индонезија	2.866	1,45
4	САД	8.714	4,42	14	Мозамбик	2.832	1,44
5	Саудијска Арабија	8.619	4,37	15	Казахастан	2.407	1,22
6	Туркменистан	7.504	3,8	16	Египат	2.186	1,11
7	УАЕ	6.091	3,09	17	Канада	2.056	1,04
8	Венецуела	5.739	2,91	18	Аустралија	1.989	1,01
9	Нигерија	5.475	2,78	19	Узбекистан	1.841	0,93
10	Кина	5.440	2,76	20	Кувајт	1.784	0,9

Извор: CIA World FactBook (Пророковић 2020, 266)

Долазак Владимира Путина на чело је у великој мери променило статус Русије у међународним односима. Русија се од почетка XXI века поново успоставила као политичка, војна и нуклеарна сила. Оно што је, такође, неопходно поменути јесте да Русија почиње да се успоставља и као водећа енергетска сила. Енергетска моћ Русије је свакако нешто што јој то омогућава. Да је то пут који ће Русија следити Владимир Путин је као председник владе 2009. године наговестио: „Русија ужива велике енергетске и минералне ресурсе који служе као фундамент за развој економије и као инструмент за вођење унутрашње и спољне политике. Положај земаља на међународном енергетском тржишту детерминише на више начина њезин геополитички утицај“ (Јефтић-Шарчевић и Стојић-Карановић 2013, 445).

Могућност јачања сарадње између ЕУ и Русије је од стране званичника САД виђен као претња. „Санкције Уније уведене Русији због учешћа у украјинској кризи и анексије Крима,

појачале су енергетску неизвесност. Русија је онемогућена да добије статус пројекта од међународне важности који је имала за Северни ток и одустала је од пројекта Јужни ток“ (Гламочак 2015, 287). За балканске земље је од нарочитог значаја имало одустајање од изградње Јужног тока. „САД су током 2014. године успеле да преко Брисела (ЕУ) и Бугарске спрече да се настави градња Јужног тока тако што су Брисел и Софија условљавале Гаспром и Русију ретроактивним прихватањем Трећег енергетског пакета ЕУ. Према том документу, који је у ЕУ усвојен 2009. године, а ступио на снагу 2011. године, обавезно је раздвајање оператера транспорта гаса од произвођача/ снабдевача гасом. То би значило да „Гаспром“ не може да буде истовремено снабдевач гаса и један од власника гасовода“ (Перишић и Таловић 2016, 35). Овакав потез је онемогућио било какву могућност изградње Јужног тока, при чему су европске земље морале да се повинују притиску из Вашингтона иако се ради о потезима који су у директној сукобљености са њиховим националним интересима. Преусмеравање пројекта гасовода на Северни ток 2 и Турски ток је у великој мери узнемирило званичнике САД. У интервјуу објављеном у Њујорк тајмсу Мајк Помпео је изјавио САД морају да учине све што је у њиховој моћи како пројекат Северни ток 2 не би постао претња по енергетску безбедност Европске уније, али да за тако нешто не поседују довољно средстава: „Русија има за циљ да користи гасовод да удвостручи количину испорученог гаса у Немачку, користећи руту испод Балтичког мора која ће заобићи Украјину и одузети јој потенцијално милијарде долара транзитних такси. Вашингтон је забринут да би продужење нафтовода могло повећати политички и економски утицај Москве на Европу“ (U.S. Keen to Ensure Russian Pipeline Does Not Threaten Europe, Pompeo Says, 30. 07. 2020). Овакво виђење ствари се у великој мери разликује од виђења европских земаља. И док су земље ЕУ морале да се повинују по питању увођења санкција Русији када се ради о снабдевању енергентима, а нарочито о природном гасу, став европских земаља је почео да се мења. Национални интереси земаља ЕУ су полако почели да показују отпор усмеравању њихове спољне политике од стране САД. То се нарочито може видети у све већој супростављености на релацији Берлин-Вашингтон. Поводом овог питања Ангела Меркел је изјавила

да америчке санкције против гасовода Северни ток 2 нису у складу да правном регулативом Берлина: „Сматрамо да је тај пројекат неопходно завршити и у том кључу ћемо радити (...) Због тога се Немачка толико заложила да се закључи споразум према којем се Украјина не може искључити из транзита руског гаса и транзитних царина“ (Ангела Меркел: „Северни ток 2“ мора бити завршен, 01. 07. 2020). Са овим се слаже и бивши немачки канцелар Герхард Шредер који указује да америчке санкције против Северног тока 2 угрожавају транснационално партнерство и противне су интересима безбедности самих САД (Ангела Меркел: „Северни ток 2“ мора бити завршен, 01. 07. 2020).

Као што је већ напоменуто однос ЕУ и Русије са аспекта енергетски зависне земље и енергетског извозника који свој положај користи у политичке сврхе је све само не тачан. Овако поједностављена слика коју пружају амерички званичници не пружа увид у суштину односа који су много дубљи. Пре свега када се ради о значају ЕУ као тржишта за Русију. Земље Европске уније представљају значајно тржиште за Русију. Зато су санкције које су САД увеле противне не само интересима Русије, већ и земља Европске уније. Један од најчешћих разлога који се истичу као доказ политизације енергената је различита цена коју различите државе плаћају, при чему се занемарују основни принципи либералне економије. Различитост у ценама се веома лако може објаснити економским интересима компаније, у овом случају Гаспрома, не само по питању максимизације профита, већ и надокнаде за трошкове дистрибуције енергената. Постоји неколико комерцијалних објашњења зашто се цене гаса могу разликовати унутар Европе и зашто се чини да су више у „источним“ европским земљама: „а) ове земље немају (или имају врло ограничене) алтернативне испоруке гаса (делом и због недостатка инфраструктуре преко које би се таквим снабдевањем могло приступити), што слаби њихов комерцијални преговарачки положај, б) земље јужне Европе налазе се даље од Русије, тако да цена укључује већу накнаду за транспорт, в) неке од ових земаља настављају да замењују нафтне производе са увозним гасом и стога су ограничене у својој могућности да захтевају спот индексацију у својим уговорима са стопостотним индексираним ценама

нафте, што се све чешће догађа код купаца северозападне Европе.“ (Yafimava 2015, 7-8).

Оно што такође доводи у питање поједностављену перспективу енергетске зависности ЕУ од стране Русије је и то што увозници енергената у великој мери зависе и од система њихове испоруке. „Занимљиву компоненту ових односа чини складишта гаса у умреженом систему снабдевања гасом ЕУ и Русије. Једно од највећих европских складишта налази се одмах испред Риге у Летонији. Изграђено је током Хладног рата, у време када је Летонија била део Совјетског Савеза. Постројење је саграђено за сузбијање сезонских проблема у снабдевању, посебно зими, широм Балтичког региона, а такође и Санкт Петербурга (тада Лењинград). Од распада Совјетског Савеза оно и даље игра важну улогу далеко изван саме Летоније. Естонија и Литванија увелико црпе објекте током зиме, као и Русија, која, парадоксално, понекад зависи од Летоније за њену сигурност снабдевања гасом“ (Högselius, 2019, 72-73). Чак и Финска тежи да се повеже на овај систем и тиме она аутоматски енергетски зависи од Летоније, а не од Русије, иако Летонија сама нема налазишта из којих црпи природни гас. Све ово нас води ка закључку да иако је тачно да земље ЕУ енергетски зависе од увоза руских енергената, овај однос је много дубљи и комплекснији, од пуког коришћења енергената у геополитичке сврхе, напротив. Сарадња на овом пољу је двосмерна и од ње имају користи обе стране.

САРАДЊА КАО НЕОЧЕКИВАНИ ПРОИЗВОД ЕНЕРГЕТСКЕ ЗАВИСНОСТИ НА БАЛКАНУ – СЛУЧАЈ БУГАРСКЕ И СРБИЈЕ

Балканске земље се у великој мери могу окарактерисати као енергетски зависне земље. То су земље које своје потребе углавном намирују из увоза, при чему њихова енергетска безбедност у великој мери почива на угљу, уз изузетно мали проценат коришћења обновљивих извора енергије. Билатерални односи између Бугарске и Србије су у овом раду изабрани из неколико разлога: бугарска и српска нације су сличне у религији и култури; обе земље припадају Јужним Славенима; доминанта религија је православље (Српска православна

црква и Бугарска православна црква); сличност у територији, величини популације, али и негативним демографским трендовима, економски (процес транзиције) и геополитички изазови; али и историја оптерећена великим бројем чиниоца који су представљали главни камен спотицања међусобне сарадње. Истовремено је важно напоменути да су односи између Бугарске и Србије једни од најмање анализираних питања у европским међународним односима. Значај ове сарадње превазилази искључиво економску, енергетску или било коју другу димензију и задире у геополитичку сферу. Тежиште ових односа требало би да буде на унапређење прекограничне сарадње, која у данашње време није толико успешна. Дужина границе између Србије и Бугарске је око 350 километара. Ову границу углавном карактеришу планински терени што је још један изазов на путу ка успостављању бољих односа током читаве историје. Пре разматрања најновијих дешавања по питању енергетске сарадње на пољу изградње Турског тока потребно је позабавити се и другим аспектима односа између Бугарске и Србије. На првом месту мисли се на историју између ове две земље, затим на економски значај међусобне сарадње, а затим и самим Турским током.

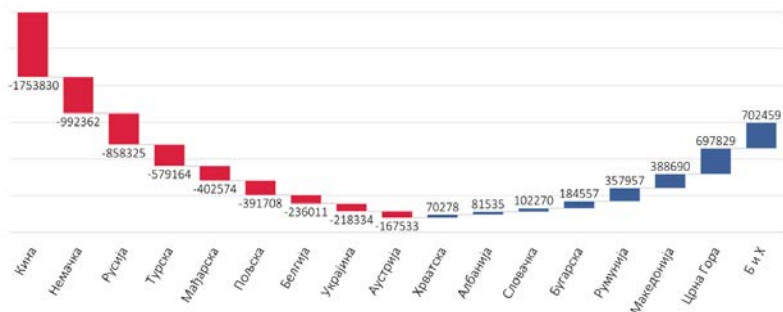
Билатерални односи између Републике Србије и Републике Бугарске имају дугу историју. Они су званично успостављени 18. јануара 1879. Иако је дошло до неких успона и падова у њиховим међународним односима због различитих геополитичких положаја током историје, данас су њихови билатерални односи на врло задовољавајућем нивоу. Тачно је да постоје многобројни скептици који ће наглашавати да су бугарско-српски односи често обострано посматрани кроз негативну призму прошлости, посебно кроз призму такозваног „братоубилачког српско-бугарског рата“ из 1885. године. Ту су и многи други историјски догађаји које је готово немогуће све пребројити на једном месту. На перцепцију Бугарске утицали су и узроци за настанак и исход Другог балканског рата и питање Македоније, као и уступање „западних покрајина“, односно општина Димитровград и Босилеград Србији (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца), при чему се дешавања током оба светска рата посебно болно памте (Bulgarians in Serbia and Serbian-Bulgarian Relations in the Light of Serbia's European

Integration, 2013, 13). Истовремено дешавања из савремене историје, такође, у великој мери дају негативан тон односу између ове две земље. Треба напоменути да је током НАТО агресије на Републику Србију 1999. године Бугарска одлучила да дозволи НАТО-у да користи бугарски ваздушни простор и војне инсталације за свој напад на Србију. Ово је у великој мери довело до јачања неповерења према Бугарској у Србији. Требало би, међутим, позабавити се и тиме колико је Бугарска имала избора сем да удовољи захтевима САД. Могућност да остане неутрална у том тренутку је била минимална, јер би то довело у питање преговоре о НАТО интеграцијама, а касније и о планираним плановима по питању европских интеграција.

Али и поред чињенице да је било много изазова потребних да се превазиђу односи и поверење између ове две државе су после 2000. године у сталном порасту. Постоје бројни примери добре сарадње Србије и Бугарске и они непрекидно граде много ближе везе које су и данас на врло високом нивоу, а које ћемо овде напоменути. Посебно су последњих пет година дипломатски односи Србије и Бугарске су били веома интензивни. Пре анализе значаја Турског тока за однос између Србије и Бугарске потребно је учинити једну краћу анализу различитих облика постигнуте економске сарадње у XXI веку.

Према подацима Републичког завода за статистику (видети графикон 4), најважнији трговински партнери Србије у 2018. години биле су државе ЕУ са 63% укупне спољнотрговинске трговине. Постоји само девет држава ЕУ са којима Србија нема негативан трговински биланс. Са две од њих Србија има посебно интензивну робну размену и то су Румунија са 970 милиона евра и Бугарска са 614 милиона евра, што чини око 10% укупног српског извоза. Када је Србија потписала Споразум о стабилизацији и придруживању који је ступио на снагу 2013. године, то се значајно одразило на смањење трговинског дефицита са државама ЕУ. Други најважнији трговински партнери Србији су државе ЦЕФТА.

Графикон бр. 3: Међународни трговински баланс Републике Србије (у хиљадама евра)

Извор: Републички завод за статистику 2019, 18.

Према Министарству спољних послова Републике Србије, Бугарска је један од најважнијих трговинских партнера Србије. „Седница Заједничке међувладине комисије за економску сарадњу Србије и Бугарске одржана је 1. и 2. јула 2015. године у Београду. У 2017. години трговина робом достигла је рекордно висок ниво и износила је милијарду евра (српски извоз 589 милиона евра, увоз 411 милиона евра). Између јануара и марта 2018. размена је износила 228,5 милиона евра (српски извоз 146,8 милиона евра, увоз 81,7 милиона евра)“ (Министарство спољних послова Републике Србије, 2019).

Република Србија такође представља важан трговински партнер за Републику Бугарску. У 2018. години Република Србија је уврштена у топ 15 трговинских партнера Бугарске. Аналитичар Данијел Воркман урадио је листу на којој је представљено 15 најбољих трговинских партнера Бугарске међу којима је своје место нашла и Србија (Workman, 2019).

Поред тога, један од најважнијих разлога међусобне сарадње може бити значај Републике Србије и Републике Бугарске за иницијативу Појас и пут. Обе државе се налазе на важном положају за обнову Новог пута свиле, што је била идеја коју је први пут споменуо кинески председник Кине 2013. године. „Сарадња 16+1, у контексту Иницијативе појас и пут, представља једно од највећих достигнућа кинеске спољне политике, али истовремено и један од највећих изазова за њену реализацију. Ова политика подразумева блиску сарадњу

између Кине и следећих држава: Србије, Албаније, Босне и Херцеговине, Бугарске, Хрватске, Чешке, Естоније, Мађарске, Летоније, Литваније, Македоније, Црне Горе, Пољске, Румуније, Словачке и Словеније. “ (Stojadinović, Rašković Talović, 2018, 11). Такође, сарадња између Бугарске и Србије је интензивиранија и кроз следеће иницијативе – Крајовска група, Централно-европска иницијатива, Организација за црноморску економску сарадњу, Процес сарадње у југоисточној Европи и Дунавске стратегије.

Сарадња на пољу енергије између Бугарске и Србије је можда и најзначајнија. Србија и Бугарска деле сличне изазове када се ради о енергетским питањима. Обе су велики увозници енергената и обе у великој мери зависе не могу саме да подмире потребе домаћег тржишта (видети табелу бр. 2).

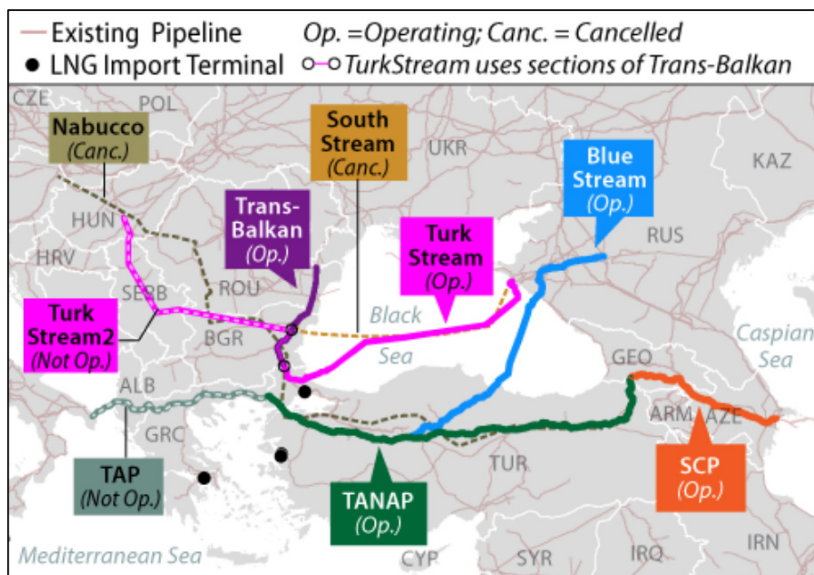
Табела бр. 2: Подаци о врстама енергије у Србији и Бугарској (подаци су изражени у ктое)

	Србија			Бугарска		
	Производња	Увоз	Извоз	Производња	Увоз	Извоз
Угаљ	7216	686	-17	5686	583	-9
Сирова нафта	990	2691	-6	23	7281	0
Нафтни производи	0	1029	-848	0	2342	4893
Природни гас	389	1738	0	66	2723	-27
Нуклеарна енергија	0	0	0	4067	0	0
Хидроенергија	787	0	0	243	0	0
Соларна, енергија ветра, итд.	11	0	0	308	0	0
Биогорива и отпад	1104	36	-63	1332	98	-107
Електрична енергија	0	563	-492	0	319	-790
Топлотна енергија	0	0	0	44	0	0
Укупно	10498	6744	-1425	11770	13346	-5826

Табела урађена према подацима доступним од стране Међународне агенције за енергију (IEA – International Energy Agency, 29. 07. 2020)

Имајући ово у виду јачање сарадње на пољу гасовода Турски ток можда представља један од најважнијих иницијатива са геополитичког аспекта. Изградња гасовода Турски ток (види графикон 4) на руску иницијативу можда је најзначајнији пројекат који би обезбедио јачање геополитичког положаја балканских земаља. Ова иницијатива, дакле, поред економских и енергетских разлога, поседује уједно и јачање позиције балканских земаља у међународним односима. Србија је један од најважнијих делова овог пројекта у процесу његове имплементације од бугарске до мађарске границе. Такође постоје неке идеје са стране Републике Бугарске да би то могло постати нека врста Балканског тока који ће доводити енергију из различитих извора, што је занимљива иницијатива. Иако САД нису биле посебно срећне због овог пројекта, он је веома важан за целу Европу и зато и Бугарска и Србија, са својим важним геостратешким местом за његову примену, могу имати користи од његовог развоја.

Графикон бр. 4: Мрежа гасовода у југоисточној Европи

Извор: (Garding, Ratner, Welt, Zanotti 2020, 1)

У том смислу Бугарска и Србија могу бити лидери за успостављање економског развоја и стабилности у целом региону. Обе државе морају бити мост за успостављање сарадње између Истока и Запада, двеју стране које су се у прошлости пречесто сукобљавале на Балкану. Успостављање регионалне сарадње је једини пут да се балканске земље отргну утицаја великих сила. Енергетска дипломатија у том смислу може представљати један од главних чиниоца који могу имати кључну улогу у креирању спољних политика балканских земаља, при чему пројекат Турски ток може имати значајно место на овом пољу. Самим тим енергетска зависност балканских земаља не мора представљати и њихову слабост, већ напротив она може бити мотив више да се балканске земље уједине око одређене идеје и да превазиђу међусобне несугласице зарад сопствених националних интереса.

ЛИТЕРАТУРА

- Garding Sarah, Ratner Michael, Welt Cory and Zanotti Jim. 2020. *TurkStream: Russia's Newest Gas Pipeline to Europe*, Federation of American Scientists.
- Гађиновић, Радослав. 2014. „Енергетска безбедност државе“. *Политика националне безбедности*, 6 (1), стр. 9-29.
- Гламочак, Марина. 2015. „Енергетска зависност од Западне Европе: успон и пад“. *Међународна политика*, LXVII (4), стр. 279-303.
- Eurostat. 2019. *Energy production and imports* – Eurostat, 01. 01. 2019, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Energy_production_and_imports#The_EU_and_its_Member_States_are_all_net_importers_of_energy
- IEA – International Energy Agency, 29. 07. 2020, <https://www.iea.org/data-and-statistics?country=EU28&fuel=Imports%2F-exports&indicator=Natural%20gas%20imports%20vs.%20exports>

- Јефтић-Шарчевић, Невенка и Стојић-Карановић Едита. 2013. „Енергенти један од носећих стубова геополитичке моћи Русије“, *Међународна политика*, LXV (4), стр. 447-463.
- Миловановић, Здравко, Папић Љубиша, Думоњић-Миловановић Светлана, Милашиновић Александар и Кнежевић, Дарко. 2018. *Одрживо планирање енергије: технологије и енергетска ефикасност*. Чачак: Истраживачки центар DQM.
- Министарство спољних послова Републике Србије, 15. 06. 2019: <http://mfa.gov.rs/en/foreign-policy/bilateral-issues/96-bilateral-issues/12249-bulgaria>
- NY Times. 2020. „U.S. Keen to Ensure Russian Pipeline Does Not Threaten Europe, Pompeo Says“, 30. 07. 2020, <https://www.nytimes.com/reuters/2020/07/30/world/europe/30reuters-usa-senate-pompeo-pipeline.html?searchResultPosition=1>
- Перишић, Срђан и Таловић Виолета. 2016. „Енергетска стратегија Русије и Србије – ехо Јужног тока“. *Војно дело*, (7) 2016, стр. 28-44.
- Пророковић, Душан. „Геополитички контекст енергетске безбедности“. *Међународна политика*, LXXII (1), стр. 254-273.
- Републички завод за статистику. 2019. *Трендови, IV квартал 2018*. Београд: Републички завод за статистику.
- Спутњик. 2020. „Ангела Меркел: Северни ток 2 мора бити завршен“, 01. 07. 2020, <https://rs-lat.sputniknews.com/evropa/20200701122908366-angela-merkel-severni-tok-2-mora-biti-završen/>
- Stojadinović Miša and Rašković Talović Violeta. 2018. „Serbia and China: The Geopolitical and Economic Importance of Mutual Cooperation for Serbia“. *Working Paper* (39). Budapest: China-CEE.
- Högselius, Per. 2019. *Energy and Geopolitics*. New York: Routledge.

- Center for International and Security Relations. 2013. *Bulgarians in Serbia and Serbian-Bulgarian Relations in the Light of Serbia's European Integration*. Belgrade: Center for International and Security Relations.
- Workman, Daniel. 2019. „Bulgaria's Top Trading Partners”. *Bulgaria: World's Top Exports*, 10 June 2019.
- Yafimava, Katja. 2015. „European Energy Security and the Role of Russian Gas:: Assessing the Feasibility and the Rationale of Reducing Dependence“. *Istituto Affari Internazionali* (12), pp. 1-21.

Miša Stojadinović

Institute for Political Studies, Belgrade

GEOPOLITICS AND ENERGY SECURITY OF THE BALKAN STATES

Resume

The end of the 20th and the beginning of the 21st is characterized by numerous challenges in all fields. Limited resources and the need for energy have taken their place among the key factors in creating the international policy of all countries around the world. This influenced the birth of a new type of diplomacy – energy diplomacy. The main goal of this paper is a critical analysis of the energetic security of European countries, with a special focus on the energetic security of the Balkan countries. The paper relies on a geopolitical approach to understanding international relations using a geographical and comparative method. The author in this paper is especially analysing relations between Bulgaria and Serbia. A relation between those two countries is important in terms of geopolitical and economic perspectives. This is especially important in the light of the fact that their relations have been one of the least analysed issues in European international relations. Although the power has important role in international relations, some small and middle states such as Bulgaria and Serbia, despite their great underestimation can have a significant role in shaping geopolitical map of entire world. One of the main tools to achieve such position for Bulgaria and Serbia is the establishment of mutual cooperation and their joint strategy of using so called “soft power” and “soft balancing”. This is why bilateral relations between Serbia and Bulgaria should not be ignored in scientific analysis of international relations. Building the Turkish Stream pipeline on the Russian initiative might be exactly this. Serbia is one of the most important parts of this project in the process of its implementation from the Bulgarian to Hungarian border. There are also some notions coming from the side of the Republic of Bulgaria that this could become some kind of Balkan Stream pipeline which would deliver energy from different sources, which is an interesting initiative.

Although the USA have not been particularly happy about this project, it is very important for entire Europe, and therefore both Bulgaria and Serbia.

Keywords: *geopolitics, energy security, Nord Stream 2, Turkish Stream, the Balkans, Bulgaria and Serbia*

* Овај рад је примљен 1. септембра 2020. године, а прихваћен за штампу на телефонском састанку Редакције, 1. октобра 2020. године.